

שיעור יב

מוציא שם רע

(סנהדרין ח ע"א – ט ע"ב)

- א. "ושם לה עלילות דברים... הוציא שם רע"
- ב. רש"י ור"ת: לעז שמא יבואו עדים או לעז על הדיינים הראשונים?
- ג. רש"י ור"ת: מוציא שם רע או פרשת מוציא שם רע?
- ד. רמב"ם: דין מוציא שם רע "אלא בפני הבית ובבית דין של עשרים ושלושה" סיכום

א. "ושם לה עלילות דברים... הוציא שם רע"

במשנה (ב ע"א) נאמר:

המוציא שם רע - בשלשה, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: מוציא שם רע בעשרים ושלושה, מפני שיש בו דיני נפשות.

רש"י (ד"ה מוציא) כתב:

מוציא שם רע - "לא מצאתי לכתך בתולים [וגו']... וענשו אותו מאה כסף [וגו']..." (דברים כב).

רש"י ציין לפסוקים בתורה (דברים כב, יג-כא) העוסקים במקרה בו הבעל טוען שלא מצא לנערה בתולים, וההשתלשלות הנובעת מכך. נעייין באמור בפסוקים הללו. **טענת הבעל:** "כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה, ושם לה עלילות דברים והוציא עליה שם רע ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים" (שם יג-יד).

אדם נשא נערה, ומיד לאחר שנשאה, הוא האשים אותה שהיא לא בתולה, אלא היא זינתה תחתיו בתקופה שבין האירוסין / קידושין לנישואין. נערה בלשון הפסוקים היא הגדרת גיל - בין גיל שנים עשרה לגיל שנים עשרה וחצי. מעל גיל זה היא נקראת בוגרת (רמב"ם, הל' אישות ב, א-ב), והמוציא שם רע על קטנה או על בוגרת פטור מקנס ומלקות (רמב"ם, הל' נערה בתולה ג, ב). בעבר היה מקובל שמזמן האירוסין / הקידושין ועד הנישואין חלפה תקופה של עד שנה, בה האישה הייתה

עדיין בבית אביה. מעמדה המשפטי של האישה בתקופה זו הוא כמו של אישה נשואה, אף שעדיין אין קשרי אישות בינה לבין בעלה: "זכיון שנקנית האשה ונעשית מקודשת, אע"פ שלא נבעלה ולא נכנסה לבית בעלה, הרי היא אשת איש, והבא עליה חוץ מבעלה חייב מיתת בית דין, ואם רצה לגרש צריכה גט" (רמב"ם, הל' אישות א, ג).

מטרת הבעל שטען טענה כזו אך אין לו עדים שאכן זינתה, היא שסכום הכתובה שהוא התחייב לא יהיה מאתיים וזו כפי שנותנים לבתולה, אלא מאה וזו כפי שמתחייבים לבעולה. אם יבואו עדים שהיא זינתה בתקופה זו ובית הדין יקבל את העדות, היא צפויה לעונש מיתה.

הבירור בבית הדין, טענות אבי הנערה, ועונשו של הבעל שהוציא שם רע:
"ולקח אבי הנערה ואמה והוציאו את בתולי הנערה אל זקני העיר השערה. ואמר אבי הנערה אל הזקנים את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה. והנה הוא שם עלילת דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים ואלה בתולי בתי ופרשו השמלה לפני זקני העיר" (דברים כב, טו-יז). הורי הנערה סייעו בידי בתם הנערה, והצליחו להוכיח שכל דברי הבעל הם עלילה והבעל שיקר. במקרה כזה: "ולקחו זקני העיר ההוא את האישי ויסרו אותו. וענשו אותו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע על בתולת ישראל ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו" (שם יח-יט). כשהוכח בבירור שהבעל שיקר והוציא לנערה שם רע, הוא נענש. הוא לוקה ("ויסרו אותו") ועליו לפצות את אביה במאה כסף, כפליים ממה שהתולות שהאונס משלם (שם כט). הבעל משלם את הקנס לאבי הנערה, כי הטענה של הבעל מופנית לאבא - לא חינכת את בתך כראוי ולא שמרת עליה שהיא לא תזנה בתקופה זו. על איסור הוצאת שם רע, כתב רבנו יונה (שערי תשובה שער ג אות קיא):

"וענשו אותו מאה כסף ונתנו לאבי הנערה כי הוציא שם רע" (דברים כב, יט). הנה לא הזכיר הכתוב חטאו על אשר היה מבקש נפש האשה ומסבב להמיתה בבית דין בעידי שקר אשר הביא על זנותה. והזכיר עון הוצאת שם רע, כי הוא העון הגדול יותר מן המבקש נפש לספותה, כי צער הכלימה מר ממות. וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (כתובות מו, א): על הוצאת שם רע חייבו הכתוב מלקות וממון, לא על דבר אשר בקש להמיתה.

"ולו תהיה לאשה": מלבד המלקות והתשלום הכספי לאבא נאמר עוד: "ולו תהיה לאשה לא יוכל לשלחה כל ימיו" (שם יט). התורה מטילה על הבעל אחריות גדולה. הוא פגע בשמה הטוב של הנערה, ועל כן עליו לתקן את העוול שהוא עשה בכך

שהוא יהיה נשוי לה כל ימי חייו. מסתבר מאוד שחיי הזוגיות עם הבעל לאחר ניסיון העלילה לא יהיו טובים, וכך יהיו גם הקשרים עם האבא והמשפחה המורחבת. לכן, אם האישה רוצה להתגרש ממנו היא יכולה, אך הוא מצידו אינו יכול ליזום גירושין. הוא מצווה לשקם ולתקן את העוולה שמראשית הנישואין. עליו לעמול לבנות מערכת זוגית בריאה ותומכת. אמנם בסוגיה אין דיון על ההליך הנפשי או הרגשי שעובר על הבעל או על האישה או על שניהם לאחר שנודע שהיא לא הייתה בתולה למרות שהיא נישאה על דעת כן שהיא בתולה. הדיון הוא כדרכה של הגמרא במקומות רבים במישור המשפטי בלבד. סוגייתנו גם לא עוסקת בשאלות של נישואין בעקבות משבר, או משהו מעין זה. לב הדיון המשפטי עוסק בשאלה בפני איזה גוף שיפוטי תידון התביעה של המוציא שם רע, והאם זהו עיסוק בדיני ממונות או דיני נפשות.

כשהבעל צדק בדבריו: "ואם אמת היה הדבר הזה לא נמצאו בתולים לנערה. והוציאו את הנערה אל פתח בית אביה וסקלוה אנשי עירה באבנים ומתה כי עשתה נבלה בישראל לזנות בית אביה ובערת הרע מקרבך" (שם כ-כא). עונשה של נערה שזינתה מתבצע בפתח בית אביה במעמד כל אנשי העיר (כתובות מד ע"א). סיבת הדבר: "יבואו גידולים רעים שגדלו, יתנבלו הן וגידוליהן" (ירושלמי, כתובות ד, ד). האחריות היא על הנערה ועל הוריה.

במשנה (ב ע"א) חלקו ר' מאיר וחכמים באיזה הרכב דנים את המוציא שם רע. לפי ר' מאיר בפני שלושה, ולפי חכמים בפני בית דין של עשרים ושלושה "מפני שיש בו דיני נפשות".

רש"י ור"ת חלקו בשאלה מי תובע את מי?

לפי רש"י הבעל הוא זה שתובע את האישה שהיא זינתה בין האירוסין לנישואין. אין לו עדים על כך, ותביעתו היא ממונית, שלא יהיה חייב לשלם לה מאתיים ככתולה אלא מנה כבעולה. אם יבואו עדים ויעידו שזינתה, האישה תתחייב עונש מיתה.

לפי ר"ת התביעה היא של אבי האישה נגד הבעל. הבעל טען שהאישה זינתה תחתיו בין תקופת האירוסין לתקופת הנישואין. הבעל הביא עדים שהעידו על כך, אך האבא הביא עדים שהזימו את עדי הבעל. האבא הוא זה שתובע מהבעל לשלם מאה כסף.

להלן נעיין בעיקר בדברי רש"י ובחלק מקושיות ר"ת עליו, וכן בדברי הרמב"ם.

ב. רש"י ור"ת: לעז שמא יבואו עדים או לעז על הדיינים הראשונים?

רש"י (ח ע"א ד"ה המוציא) פירש שהבעל טען שהאישה זינתה תחתיו אך אין לו עדים שזינתה. הבעל תובע שבכתובה יהיה כתוב שהוא מתחייב לתת לה מאה זוז ולא מאתיים. לפי ר' מאיר, מאחר שהתביעה היא ממונית, הדיון הוא בפני שלושה דיינים. חכמים מודים שבאופן עקרוני דיני ממונות הם בפני שלושה דיינים, אך אם יבואו עדים ויעידו שהאישה זינתה, הדיון יהיה בדיני נפשות. לכן אף שכעת אין עדים כאלו, צריך לקיים את הדיון בפני בית דין של עשרים ושלושה דיינים.

על כך שאלה הגמרא הרי במקרה זה הבעל רק תובע להיפטר מדמי הכתובה ואין כאן דיני נפשות, כי הבעל לא הביא עדים שהנערה זינתה. אם כן מדוע לפי חכמים יש לקיים את הדיון בפני עשרים ושלושה דיינים?

תשובתו של עולא היא שמחלוקת ר' מאיר וחכמים היא האם חוששים ללעז או לא. אמנם הבעל לא הביא עדים לבית דין שהנערה זינתה, אך שמא בעקבות התביעה של הבעל בבית דין, יצא קול ותתפרסם תביעת הבעל, ואז יבואו עדים להעיד עליה שזינתה. כך הם דברי רש"י (ד"ה ור' מאיר):

ור' מאיר סבר אין חוששין ללעז – אין חוששין שמא כשיבואו לבית דין ויצא הקול, ישמעו עדים ויבואו ויעידו שזינתה תחתיו ועכשיו אין הבעל יודע בהן ותבעי עשרים ושלושה דשמא יבא לידי דיני נפשות, ורבנן סברי חוששין.

רש"י לא פירט באופן ברור מהו הלעז שבנוגע אליו חלקו ר' מאיר וחכמים. ר"ת (תוספות ד"ה מוציא) הקשה:

מה שמפרש נמי חוששין ללעז מתוך שיטעון פתח פתוח מצאתי חיישינן שמא ישמעו עדים ויבואו ויעידו שזינתה, אין לשון לעז נופל על זה, אלא על דבר שהוא שקר כמו (גיטין דף ה:): נמצאת אתה מוציא לעז על גיטין הראשונים?

ר"ת הבין שכוונת רש"י לומר שהלעז המדובר הוא טענת הבעל שהאישה זינתה אך אין לו עדים, ובעקבות דבריו ייתכן שיבואו עדים ויעידו על כך. על כן הקשה ר"ת שאין זאת המשמעות הנכונה של המילה לעז, כי אם האישה אכן זינתה, אז אין כאן לעז. כך גם הבין תוספות הרא"ש (ח ע"א) את רש"י והוסיף עוד:

פרש"י שהבעל טוען פתח פתוח מצאתי להפסידה כתובתה, ופירש חוששין ללעז שמתוך שיוציא הבעל קול של לעז ישמעו עדים ויבואו ויעידו ויש כאן דיני נפשות, וחיישינן שמא ידונו אותם ג' דיני נפשות, כך משמע מתוך פירושו.

לפי תוספות רא"ש, רש"י בדבריו "ויצא הקול" התכוון לומר שטענת הבעל נגד התנהגות האישה היא "קול של לעז", ואז ייתכן שיבואו עדים ויעידו שהאישה זינתה. לדברי חכמים אם יתחילו לדון בפני שלושה דיינים, ובעקבות התביעה יבואו עדים להעיד שזינתה, החשש הוא שהדיינים ימשיכו וידונו דיני נפשות בשלושה דיינים. יש להעיר שהחשש ששלושה דיינים ידונו דיני נפשות, לא כתוב בדברי רש"י.¹ תוספות רא"ש (שם) הוכיח שכך יש להבין את דברי רש"י:

מדלא פי' [רש"י] שיצטרך להוסיף ואיכא לעז על הדיינים הראשונים. ועוד כיון שכבר פי' לעז של זנות, אין לפרש לעז בתרי גווני.

תוספות רא"ש ציין שרש"י לא פירש שהלעז הוא שיצטרכו להוסיף עשרים דיינים לדון דיני נפשות, וכתוצאה מכך יצא לעז על שלושת הדיינים הראשונים. פירוש כזה כתב ר"ת (שם תוד"ה המוציא):

דרבנן סברי בעי כ"ג דאי בג' חיישינן שמא אח"כ יבואו עדים שזינתה ויצטרך להוסיף עד כ"ג, ואתי להוציא לעז על הראשונים לומר שלפי שלא ידעו לדון הוסיפו עליהן.

תוספות רא"ש גם הסביר שלפי רש"י הלעז הוא בהקשר לטענת זנות, ולכן לא ניתן לפרש לפי רש"י שהלעז הוא על הדיינים.

הרב אברהם יהושע אשל בורנשטיין (סנהדרי קטנה, ח ע"א) הסביר שלפי רש"י החשש הוא ששלושת הדיינים יפסקו שהאישה מפסידה מאה מכתובתה, והקול של פסק הדין עלול לעורר עדי שקר שיבואו ויעידו נגדה שהיא אכן זינתה. הם יתעוררו להעיד כך לאחר שיבינו שבית הדין קיבל את טענת הבעל שהיא זינתה, וכעת צריך רק עדים שיעידו על כך. אם בית הדין לא היה מקבל את טענת הבעל שהיא זינתה, הם היו חוששים להעיד עליה. לכן לפי חכמים יש לדון בתביעה הממונית של הבעל בפני בית דין של עשרים ושלושה דיינים, כדי שהם יבדקו ויחקרו היטב בדבר. לדבריו, ע"פ הסברו מובן הביטוי "חוששין ללעז" - "על ידי זה יצא לעז של שקר ויתחזק כח עדי שקר על ידי זה. ומתורץ היטב קושית התוספות על נכון במה

1 כדברי הרא"ש כתב גם רבנו יונה (ח ע"א). הר"ן (ח ע"א) כתב שלפי רש"י החשש הוא שמא יבואו עדים שיעידו שהאשה זינתה ומאחר שלשלושה דיינים אין סמכות לדון דיני נפשות, והם יניחו הדבר, ובתורה נאמר "ובערת הרע מקרבך" (דברים יג, ו). הר"ן כתב שפירוש זה "אינו מחוור". כאמור, גם חשש זה לא נזכר ברש"י.

שמקשים על פירוש רש"י מלשון לעז". יש להעיר שהסבר זה לא נזכר ברש"י, ואין סיבה לחשוב שדווקא עדי שקר יהיו אלו שירצו לבוא ולהעיד על האישה.

נראה להסביר שגם רש"י פירש את הלעז כדברי ר"ת, שהלעז הוא על הדיינים הראשונים, ולא קול של לעז על הנערה שזינתה. לעיל ציינו את דברי רש"י (ד"ה ור' מאיר) שהסביר את דברי ר' מאיר, וכתב שאם בעקבות התביעה של הבעל יבואו עדים "ותבעי עשרים ושלשה דשמא יבא לידי דיני נפשות". "ותבעי עשרים ושלשה" – הלעז הוא שכתוצאה מבואם של העדים יהיה צורך בהרכב של עשרים ושלשה דיינים, ונראה שכוונתו לומר שאם יעמידו בית דין של עשרים ושלשה יהיה לעז על שלושת הדיינים הראשונים. את דברי רש"י הללו יש לקרוא כך:

- א. המקרה: שמא כשיבואו לבית דין ויצא הקול, ישמעו עדים, ויבואו ויעידו שזינתה תחתיו ועכשיו אין הבעל יודע בהן,
- ב. השינוי הנדרש: ותבעי עשרים ושלשה דשמא יבא לידי דיני נפשות.
- ג. המחלוקת בעקבות השינוי הנדרש: ר' מאיר סבר אין חוששין ללעז... ורבנן סברי חוששין.

אם כדברי ר"ת, שר' מאיר וחכמים חלקו אם בשל הקול של הלעז יבואו עדים או לא יבואו עדים, אזי רש"י לא היה צריך להוסיף את המשפט: "ותבעי עשרים ושלשה דשמא יבא לידי דיני נפשות". היה ניתן להבין זאת גם בלי שרש"י היה כותב משפט זה.

כך גם משמע מרש"י (ח ע"ב ד"ה אלא לעולא) בהסבירו את קושיית הגמרא על עולא. רש"י חזר והסביר את דברי עולא: "אלא לעולא דאמר רבנן ללעז חיישי שמא ישמעו עדים ויבואו, תבעו ממון בשלשה היכי משכחת לה, לעולם עשרים ושלשה לרבנן בעינן, משום דחוששין ללעז!". גם כאן הלעז הוא על הדיינים ולא על הקול שהבעל השמיע. כך גם משמע מדברי רש"י (ד"ה אביי אמר) שהסביר את דברי אביי לפיו אין מחלוקת בין התנאים בנוגע לחשש ללעז "דכולי עלמא חיישין ללעז": "אי בשלא הביא עדים דכולי עלמא חוששין ללעז ובעינן עשרים ושלשה, דילמא שמעי סהדי ואתו". אם קול הלעז יגרום לבואם של עדים, אזי רש"י לא היה צריך לכתוב: "ובעינן עשרים ושלשה".

יש להוסיף עוד שאחרי האוקימתא של עולא, לפיו המחלוקת בין התנאים היא האם חוששים או לא חוששים ללעז, נזכרו בגמרא דברי רבה (גרסת מהרש"ל) שלא הסכים לדברי עולא, ולדעתו במקרה כזה שהתביעה של הבעל היא ממונית בלבד, גם חכמים מסכימים עם ר' מאיר שהדיון הוא בפני שלושה דיינים. לפיו המקרה הוא

אחר. הבעל חשב שיש לו עדים שהאישה זינתה ועל כן עונשה הוא סקילה, וכבר התאספו דיינים לבית דין של עשרים ושלשה, אך לבסוף לא באו העדים, והדיינים התפזרו. הבעל רוצה ששלושה מבין הדיינים שנשארו ידונו לכל הפחות, במה שקשור להתחייבות בכתובה - שיתחייב במנה בלבד ולא במאתיים. לפי חכמים יש לחשוש לכבודם של הדיינים הראשונים, שיאמרו עליהם שהם לא היו כשרים לדון, ורבי מאיר אינו חושש לכך. נראה ש"חוששין / לא חוששין ללעז", וכן "חוששין / לא חוששין לכבודן של ראשונים" עוסקים באותו עניין - הדיינים של בית הדין, וסביר שגם רש"י הבין זאת כך.

לפי ביאורנו ניתן יהיה גם להשיב להערה של הפני יהושע (כתובות ב ע"א ד"ה בשני) שכתב שפירוש רש"י בסוגייתנו בסנהדרין אינו מתיישב עם פירושו במשנה בכתובות (שם) בה נאמר:

בתולה נשאת ליום הרביעי, ואלמנה - ליום החמישי; שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעירות, ביום השני וביום החמישי, שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבית דין.

רש"י (ד"ה בשני ובחמישי) כתב: "תקנו שתנשא ברביעי שאם היה לו טענת בתולים ישכים לבית דין בעוד כעסו עליו [ואם יש שהות בינתיים יש לחוש] שמא יתפייס ונתקרה דעתו ויקיימנה, ושמא היא זינתה תחתיו ונאסרה עליו כדילפינן (סוטה כח ע"א) מ'ונסתרה והיא נטמאה' (במדבר ה, יג). ומתוך שיבא לבית דין יתברר הדבר כשיצא הקול, שמא יבואו עדים". על כך העיר הפני יהושע (שם):

לשיטת רש"י לא מיתוקמא מתני' כר' מאיר לאוקימתא דעולא בפ"ק דסנהדרין (דף ח' ע"ב) דלר' מאיר לא חיישינן ללעז ופרש"י התם דלא חיישינן שמתוך הקול יבואו עדים, וזה להיפך ממה שכתוב כאן.

הפני יהושע הסביר שהמחלוקת בין ר' מאיר וחכמים היא האם חוששים שמא מתוך הקול שהוא הלעז יבואו עדים או לא. לדברינו אין מחלוקת במציאות בין ר' מאיר לחכמים האם חוששים לבואם של עדים או לא. החשש הוא מה יקרה אם בעקבות הקול של הבעל יבואו עדים ויוסיפו עשרים דיינים להרכב כדי שתהיה סנהדרין קטנה. האם חוששים ללעז על שלושת הדיינים הראשונים כדברי חכמים, או שלא חוששים ללעז כזה כדברי ר' מאיר.

ג. רש"י ור"ת: מוציא שם רע או פרשת מוציא שם רע?

ר"ת (ח ע"א תוד"ה המוציא) הקשה עוד לפי הבנתו את דברי רש"י: "דבכל דוכתא שמזכיר מוציא שם רע הוי לענין ק' סלעים". לפי ר"ת "מוציא שם רע" הוא הבעל שהוציא שם רע והאבא של האישה שתובע אותו, ולא הבעל שתובע את אבי הנערה. אכן, בדרך כלל במקומות בהם מוזכר "מוציא שם רע" הכוונה לתביעת האבא כנגד הבעל שהוציא שם רע על בתו. אך רש"י במשנה (ב ע"א ד"ה מוציא) כתב: "מוציא שם רע - לא מצאתי לכתך בתולים... וענשו אותו מאה כסף..." (דברים כב). רש"י ציין מילים מפסוקים המתארים את שני המצבים: טענה של הבעל - "לא מצאתי לכתך בתולים" (דברים כב, יז), ואת תביעת אבי האישה נגד הבעל כשהתברר שהבעל אכן הוציא שם רע: "וענשו אותו מאה כסף" (שם ט).

נראה להסביר שלפי רש"י הכותרת במשנתנו "מוציא שם רע" היא כותרת כללית לסוגיה, ובמחלוקת התנאים שבמשנה, המחלוקת היא בנוגע לתביעת הבעל. במקומות אחרים כתב רש"י: "פרשת מוציא שם רע" (כתובות מה ע"ב ד"ה דרבנן, וד"ה כר' אליעזר; סנהדרין סו ע"ב ד"ה בית אביה), וכוונתו לכלל הפסוקים העוסקים בעניין זה (דברים כב, יג-כא).² גם אמוראים (ירושלמי כתובות ג, ט) כינו פסוקים אלו "פרשה" אם כי לא כתבו באופן ברור: 'פרשת מוציא שם רע':

מאי טעמא דרבי מאיר? "נער" חסר |המילה נערה כתובה בפסוקים ללא האות ה'| כתיב בפרשה. מה מקיימין רבנין "נער"? רבי אבהו אמר בשם ר' שמעון בן לקיש: "נערה" אחת שלימה כתיב בפרשה |ונתנו לאבי הנערה" (דברים כב, יט), לימדה על כל הפרשה שהיא גדולה.

כך גם (ירושלמי, כתובות ד, ד):

אמר רבי יוסי בי ר' בון: הפרשה הזו יש בה עדים וזוממיהן וזוממי זוממיהן.

בברייתא שהובאה בגמרא (כתובות מו ע"א |יא ע"ב) מופיע גם כן ביטוי שעניינו נושא הפסוקים:

כיצד הוצאת שם רע? בא לבית דין ואמר: פלוני, לא מצאתי לכתך בתולים. אם יש עדים שזינתה תחתיו יש לה כתובה מנה. אם יש עדים שזינתה תחתיו,

2 כבר גאונים השתמשו בביטוי "פרשת מוציא שם רע": בה"ג פרשיות חוקים ומשפטים המסורים לציבור אות נז; רס"ג, מנין המצוות (סידור רס"ג, עמ' קפא); תשובות הגאונים - הרכבי סימן רמז.

בת סקילה היא?? הכי קאמר אם יש עדים שזינתה תחתיו - בסקילה, זינתה מעיקרא - יש לה כתובה מנה; נמצא ששם רע אינו שם רע - הוא לוקה ונותן מאה סלע.

בכותרת של הברייתא השאלה היא על הנושא: "כיצד הוצאת שם רע?" רש"י (ד"ה הוצאת) פירש: "הוצאת שם רע - ליענש מאה כסף אם שקר, וליסקל אם אמת היה". גם כאן רש"י ציין את שני המצבים. כשהתברר שהבעל שיקר והוא הוציא שם רע, וכשהתברר שהוא דובר אמת. "הוצאת שם רע" היא כותרת לפסוקים העוסקים בשני המצבים, וכפי שכתב רש"י במשנתנו. לפי הסברנו זה, לא קשה קושיית ר"ת על רש"י: "דבכל דוכתא שמזכיר מוציא שם רע הוי לענין ק' סלעים".

ד. רמב"ם: דין מוציא שם רע "אלא בפני הבית ובבית דין של עשרים ושלשה"

הרמב"ם (פירוש המשנה א, א) הסביר כך את מחלוקת ר' מאיר וחכמים:

ומוציא שם רע, והוא הטוען טענת בתולים ולא נתאמתה טענתו. אומר ר' מאיר דנין אותו בשלשה לפי שאינו חייב אלא מלקות ותשלום מאה כסף, וזה מותר בשלשה. ואם הגיע הדבר לדיני נפשות מוסיפין על השלשה - עשרים. ואין חכמים מתירין את זה, שמא יצא לעז על השלשה הראשונים שאינן מומחזין או שהם פסולין,³ ולפיכך הוסיפו הדיינים. ור' מאיר אינו חושש לדבר זה... ואין הלכה כר' מאיר.

הרמב"ם פירש את המשנה כדברי עולא, וכפירושו של ר"ת - הוכח שהבעל הוציא שם רע על האישה, ואבי האישה הוא שתובע מאה כסף מהבעל שגם חייב מלקות. הרמב"ם כתב שאין הלכה כר' מאיר, ומכאן שהלכה כחכמים.

3 התוספות יום טוב (משנה שם) ציין לדברי הרמב"ם הללו, והעיר: "זה שכתב או שהם פסולים, לא ידענא מאי קאמר, דהא עדיין הם יושבים ודנין עם אלו שהוסיפו עליהם". הרש"ש (ח ע"א ד"ה לפי) דן בהקשר זה האם גם בנוגע לדיינים אומרים נמצא אחד מהם קרוב או פסול, הכול פסולים או לא. הרב מסעוד חי רוקח (מעשה רקה, הלכות נערה בתולה ג, ג) כתב שהחשש הוא "אפשר דאיכא מאן דשמע דהוצרכו להוסיף, ולא שמע שהשלשה ראשונים נצטרפו עמהם, ויוציאו לעז עליהם". דבר דומה כתב גם החיד"א (ברכי יוסף, חושן משפט, סי' ז, אות כה בסוף). נראה שכוונת הרמב"ם לומר, שחכמים רצו למנוע מצב בו יהיה לעז כלשהו על דיינים מפני שהרכב והמסגרת השתנו בשל העובדה שהדיון הוא בדיני נפשות. אין מדובר בפסול מהותי שבגללו הדיינים הללו לא יכולים לדון כלל.

גם במשנה תורה פסק הרמב"ם (הל' סנהדרין ה, ג) כחכמים, אך הציג את המקרה באופן שונה מפירוש המשנה:

המוציא שם רע אין דנין אותו תחילה אלא בבית דין של עשרים ושלושה, מפני שיש בדינו צד דיני נפשות שמא יהיה הדבר אמת ותסקל הבת.

הכסף משנה (שם) ציין למחלוקת ר' מאיר וחכמים בסוגייתנו, וכתב: "וידוע דקי"ל כחכמים". דברי הרמב"ם הללו דומים יותר להצגת דברי המשנה וכפי שרש"י פירש. הטענה היא של הבעל כלפי האישה שזינתה. הרמב"ם לא כתב באופן ברור באיזה אופן ייתכן "שמא יהיה הדבר אמת ותסקל הבת". האם הבעל הביא עדים, או שלבעל אין עדים, אך ייתכן שבעקבות התביעה בבית דין יבואו עדים ויעידו שהאישה זינתה, ועונשה יהיה סקילה. הרמב"ם לא נימק את דברי חכמים כפי שהוא נימק בפירוש המשנה שחוששים ללעז הדיינים.

הרמב"ם עסק בזה במקום נוסף (הל' נערה בתולה ג, א-ג, ו):

א. המוציא שם רע על בת ישראל ונמצא הדבר שקר לוקה, שנאמר "ויסרו אותו" (דברים כב, יח). ואזהרה שלו מ"לא תלך רכיל בעמך" (ויקרא יט, טז). ונותן לאביה משקל מאה סלעים כסף מזוקק ואם היתה יתומה הרי הן של עצמה.

ב. והמוציא שם רע על הקטנה או על הבוגרת פטור מן הקנס ומן המלקות ואינו חייב עד שיוציא על הנערה שנאמר "והוציאו את בתולי הנערה" (שם טו-כ) נערה מלא דבר הכתוב.

ג. אין דנין דין זה אלא בפני הבית ובבית דין של עשרים ושלושה, מפני שיש בדין מוציא שם רע דיני נפשות, שאם נמצא הדבר כמו שאמר הרי זו נהרגת. אבל האונס והמפתה דנין בהן בכל זמן בשלשה, כמו שיתבאר בהלכות סנהדרין.

ו. כיצד הוצאת שם רע? הוא שיבא לבית דין ויאמר נערה זו בעלתי ולא מצאתי לה בתולים וכשבקשתי על הדבר נודע לי שזינתה תחתי אחר שארסתיה, ואלו הן עידי שזינתה בפניהן. ובית דין שומעין דברי העדים וחוקרין עדותן אם נמצא הדבר אמת נסקלת. ואם הביא האב עדים והזימו העדים שהביא הבעל ונמצאו שהעידו שקר - יסקלו, וילקה הוא ויתן מאה סלע. ועל זה נאמר "ואלה בתולי בתי" (דברים כב, יז) אלו העדים שיזימו עידי הבעל. חזר הבעל והביא עדים אחרים והזים עידי האב, הרי הנערה

ועידי אביה נסקלין ועל זה נאמר "ואם אמת היה הדבר הזה" (שם כ). מפי השמועה למדו שפרשה זו יש בה עדים וזוממין וזוממי זוממין.⁴

גם כאן (הלכה ג) לא נימק הרמב"ם שהלכה כחכמים והסיבה שדנים בפני בית דין של עשרים ושלושה דיינים, כי חוששים ללעזו הדיינים. אמנם הכסף משנה ציין למחלוקת ר' מאיר וחכמים בסוגייתנו, וכתב: "וידוע דהלכה כחכמים", וכתב שבהמשך הגמרא אמר אביי ש"כולי עלמא חוששין ללעזו", ולכן הרמב"ם פסק כך גם כן, אך כאמור הרמב"ם לא הזכיר כלל את החשש ללעזו.

על דברי הרמב"ם שדין מוציא שם רע הוא רק בפני עשרים ושלושה ובפני הבית בלבד, שאל הרב אלעזר מנחם מן שך (שם הל' ג):

מדוע אין דנים דין מוציא שם רע שלא בפני הבית, ואף אם אין אז דיני נפשות, מ"מ שפיר יש דין מוציא שם רע, לענין שאם אמת הדבר נאסרת ומפסידה כתובתה, ואם נמצאו זוממין לוקה ומשלם מאה כסף.⁵

הרב שך האריך לדון במקורות שונים הקשורים לדין מוציא שם רע, וכתב:

ומכל המבואר צ"ע טובא מה שכתב כאן הרמב"ם שאין דין מוציא שם רע אלא בפני הבית, ואדרבה משמע שבפני הבית שיכול לבא לנפשות בעיני עשרים ושלושה דחוששין ללעזו כמפרש שם בסנהדרין וברמב"ם הנ"ל, אבל שלא בפני הבית שאי אפשר שיבוא לנפשות סגי בשלושה ככל דיני מלקות וקנס?

...וסבור הייתי לומר שאין כוונת הרמב"ם כאן לחדש שדין מוציא שם רע

4 יושם לב שהרמב"ם כתב: "כיצד הוצאת שם רע?" כדברי הברייתא (כתובות יא ע"ב; מה ע"ב), וכן כתב: "מפי השמועה למדו שפרשה זו..." כדברי ר' יוסי בי ר' בון (ירושלמי כתובות ד, ד). גם בספר המצוות (שורש ז) כתב הרמב"ם: "פרשת מוציא שם רע". כאמור לעיל (סעיף ג) גם רש"י הסביר כך את תוכן הפסוקים. לקמן נסביר שהרמב"ם הסביר את משנתנו כדברי ר' מנא שחלק על ר' יוסי בר' בון, אך בהלכה זו הרמב"ם תיאר תמונה כוללת ורחבה של פרשת הוצאת שם רע, ועל כך אין מחלוקת.

5 הרב שך ציין שגם המנחת חינוך (מצווה תקנג, טו) שאל שאלה זו. הרב יוסף דב סולובייצ'יק (שעורי הרב, סנהדרין ח ע"א) כתב שלפי הרמב"ם "עצם המשא ומתן של מוציא שם רע חל ביה שם משא ומתן של דיני נפשות. וברעת הרמב"ם נראה, דאף על פי דאי אפשר שיבואו לידי דיני נפשות כאן בפועל, מכל מקום חל ביה שם משא ומתן של דיני נפשות, ובעיני כ"ג, ולכן גם אין לדונו אלא בפני הבית". לא ברור מה הכוונה ש"חל שם של משא ומתן של דיני נפשות", ומה בכך שחל שם כזה. ראה גם: הרב אהרון ליכטנשטיין, "בית דין של כ"ג", אפיקי יהודה - ספר זיכרון לרב יהודה גרשוני זצ"ל, עמ' 239-240.

הוא רק בפני הבית ובעשרים ושלושה, אלא שפירושו היינו לענין להורגה אם נמצא הדבר אמת, שזהו דיני נפשות ממש ובעיני עשרים ושלושה, אבל לענין חיוב מלקות וקנס, אין הכי נמי דסגי בשלושה שלא בפני הבית. אבל לא כן משמע מהכסף משנה כאן שמביא הפלוגתא בין ר' מאיר וחכמים בריש סנהדרין שם...

ועל כן נראה שיש טעות סופר בלשון הרמב"ם, ונתהפך הגירסא וכך צריך להיות: 'אין דנין דין זה בפני הבית אלא בעשרים ושלושה מפני שיש...'. וביאורו שרק בפני הבית צריך עשרים ושלושה מפני שיכול לבא לידי נפשות, אבל בזמן דליכא בית שאינו יכול לבא לנפשות, סגי בשלושה בלבד.

יש להעיר שבכל מהדורות הנפוצות של הרמב"ם לא מופיעה גרסה כזו. כמו כן הרב שך הזכיר שלפי הרמב"ם חוששים ללעז ולכן יש לדון בבית דין של עשרים ושלושה דיינים, אך הרמב"ם במשנה תורה (הל' סנהדרין ה, ג; הל' נערה בתולה ג, א-ג, ו) לא הזכיר שהסיבה היא בשל חשש ללעז. אמנם בפירוש המשנה (א, א) הסביר הרמב"ם את מחלוקת ר' מאיר וחכמים כהסברו של ר"ת, וציין שם את חששם של חכמים מפני הלעז שיהיה על שלושת הדיינים, אך במשנה תורה לא כתב זאת. נראה להציע שהרמב"ם פסק להלכה כחכמים וברומה לפירוש רש"י, על פי האמור בירושלמי (כתובות ד, ד וסנהדרין א, א):

...והמוציא שם רע בשלשה, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: מוציא שם רע בשלשה ועשרים, שיש בו דיני נפש.

רבי מנא אמר: בנערה מאורסה פליגין. רבי מאיר אומר מפסדת כתובתה בשלשה, ונסקלת בשלשה ועשרים. וחכמים אומרים: מקום שנסקלת שם היא מפסדת כתובתה. אבל במוציא שם רע כל עמא מודו מקום שהעדים נסקלין שם הבעל לוקה ונותן מאה סלע.

אמר ליה רבי יוסי בי רבי בון: אין דלא תניתה פליגא? אלא במוציא שם רע פליגין. ר' מאיר אומר: לוקה ונותן מאה סלע בשלשה, והעדים נסקלין בשלשה ועשרים. ורבנין אמרין: מקום שהעדים נסקלין שם הבעל לוקה ונותן מאה סלע. אבל בנערה מאורסה, כל עמא מודו מקום שנסקלת שם מפסדת כתובתה.⁶

6 התוספות (ח ע"ב ד"ה והביא וסופו) כתבו בשם הרשב"א שמחלוקת האמוראים בירושלמי היא מחלוקת רש"י ור"ת בפירוש הבבלי: "בירושלמי מצא רשב"א פלוגתא דאמוראי. דאיכא דמפרש פלוגתא לענין כתובה כדמפרש בקונטרס, ואיכא דמפרש לענין ק' סלע כדמפרש רבינו תם".

רבי מנא - תביעה של הבעל: לפי רבי מנא מחלוקת ר' מאיר וחכמים היא "בנערה מאורסה". הבעל טען שהאישה זינתה תחתיו בתקופת האירוסין, אך אין לו עדים על כך. מטרתו להפסיד את כתובתה - שיהיה חייב בכתובה מאה זוז ולא מאתיים זוז. לפי ר' מאיר מקרה כזה נידון בפני שלושה דיינים, ואם יבואו עדים ויעידו שאכן היא זינתה, ידונו אותה בפני עשרים ושלושה דיינים כמו כל דיני נפשות, ואם יתברר שאכן זינתה עונשה הוא סקילה. לפי חכמים, אף שתביעת הבעל היא ממונית, כיוון שהדיון יכול להתפתח ולהגיע לדיני נפשות, במקרה שיבואו עדים שיעידו שזינתה, כבר בתחילה הדיון יהיה בפני עשרים ושלושה דיינים. אבל כשהבעל הביא עדים שהאישה זינתה, והאב הביא אחר כך עדים שהזימו את עדי הבעל, הכול מודים שהדיון הוא בפני בית דין של עשרים ושלושה ועדי הבעל ייסקלו כשהזימו, והבעל שהוציא שם רע על אשתו ילקה וישלם קנס מאה כסף לאבי הנערה. גם הדיון במה שקשור לקנס יהיה נידון בפני אותו בית דין של עשרים ושלושה דיינים.

ר' יוסי בי רבי בון - תביעה של אבי האישה: רבי יוסי בי רבי בון שאל את ר' מנא האם עשית מחלוקת בדבר שלא נשנה בפירושו? לפיו המחלוקת של התנאים היא "במוציא שם רע", בדינו של הבעל שהתברר שהוציא שם רע. לפי רבי מאיר יש כאן שני דיונים. הבעל לוקה ומשלם מאה כסף לאבי הנערה והדיון בעניין זה נעשה בפני שלושה דיינים. העדים של הבעל נידונים בפני בית דין של עשרים ושלושה דיינים, ואם יוזמו עונשם יהיה סקילה. לפי חכמים יש לראות את הכול כדיון אחד. בפני אותו בית דין של עשרים ושלושה דיינים שהעדים הוזמו ונסקלו, שם גם ידונו את הבעל שילקה וישלם מאה כסף לאבי הנערה. אבל בנערה מאורסה שהבעל בא לבית הדין וטוען שלא מצא לה בתולים, אף שיש כאן דיון גם בדיני ממונות הכול מודים שבמקום שנסקלת שם היא גם תפסיד כתובתה.

האמוראים בירושלמי לא הסבירו שר' מאיר וחכמים חלקו בשאלה האם חוששים או אין חוששים ללעז הדיינים. העניין הזה לא מופיע שם כלל. הרמב"ם הבין את מחלוקת ר' מאיר וחכמים כדברי ר' מנא, ופסק להלכה כחכמים: "מקום שנסקלת, שם היא מפסדת כתובתה". גם לפי ר' יוסי בי ר' בון שהסביר אחרת את המחלוקת של ר' מאיר וחכמים "בנערה מאורסה, כל עמא מודו מקום שנסקלת שם מפסדת כתובתה".

לזה התכוון הרמב"ם (הל' סנהדרין ה, ג):

7 כאמור לעיל, ר"ת (תוד"ה המוציא) הקשה על רש"י: "ועוד דבכל דוכתא שמזכיר מוציא שם רע הוי לענין ק' סלעים". קושיה זו דומה מאד לקושייתו של ר' יוסי בי ר' בון על ר' מנא.

המוציא שם רע אין דנין אותו תחילה אלא בבית דין של עשרים ושלושה, מפני שיש בדינו צד דיני נפשות, שמא יהיה הדבר אמת ותסקל הבת.

מאחר שייתכן שהדיון בטענת הבעל יתפתח ויהיו עדים שהאישה אכן זינתה ועונשה להיסקל, על כן כבר מתחילה הדיון צריך להתקיים בבית דין של עשרים ושלושה דיינים. כיוון שכך, דיון כזה יכול להיות רק בזמן הבית ובפני בית דין של עשרים ושלושה דיינים, וכדברי הרמב"ם (הל' סנהדרין יד, יא) "אין דנין דיני נפשות אלא בפני הבית".

סיכום

לפי רש"י, "מוציא שם רע" המדובר במשנה הוא תביעה של הבעל שהאישה תפסיד כתובתה בשל טענתו שהיא זינתה בין האירוסין / קידושין לבין הנישואין. יש להסביר את המחלוקת בין ר' מאיר לבין חכמים באופן הבא. לפי ר' מאיר, מאחר שהבעל לא הביא עדים וברור שתביעתו היא ממונית, ברור לכול שהדיון צריך להיות בפני שלושה דיינים. אם בכל זאת יבואו עדים ויעידו שהאישה זינתה, יהיה ברור לכול ששינו את ההרכב של הדיינים בגלל שהדיון נשתנה לדיון בדיני נפשות, ולכן אין מקום לחשוש ללעז על הדיינים. לפי חכמים, הבעל טען שאשתו זינתה, אך אין לו עדים על כך, ולכן הוא יכול לתבוע תביעה ממונית ותו לא. אך כמובן אם היו לו עדים הוא היה מביא אותם עימו להוכיח דבריו. ולכן כיוון שכתוצאה מהקול בעקבות התביעה שהאישה זינתה, ייתכן שיבואו עדים, כן הורו חכמים שהדיון יהיה מראש בפני בית דין של עשרים ושלושה דיינים, כדי שלא יהיה לעז על הדיינים הראשונים שמשחו לא היה בסדר בהם.

הרמב"ם פסק להלכה כחכמים ולא הזכיר במשנה תורה שהסיבה היא חשש מפני לעז הדיינים. נראה שהרמב"ם התבסס על האמור בירושלמי (א, א; כתובות ד, ה) שם לא נזכר כלל החשש מלעז הדיינים. הרמב"ם הבין את מחלוקת ר' מאיר וחכמים כדברי ר' מגא, ופסק להלכה כחכמים: "מקום שנסקלת, שם היא מפסדת כתובתה". גם לפי ר' יוסי בי ר' בון שהסביר אחרת את המחלוקת של ר' מאיר וחכמים "בנערה מאורסה, כל עמא מודו מקום שנסקלת שם מפסדת כתובתה". כיוון שכיום לא דנים דיני נפשות, ממילא גם אי אפשר לדון על הפסד כתובתה של האישה, ולכן פסק שדין מוציא שם רע הוא רק בזמן הבית.